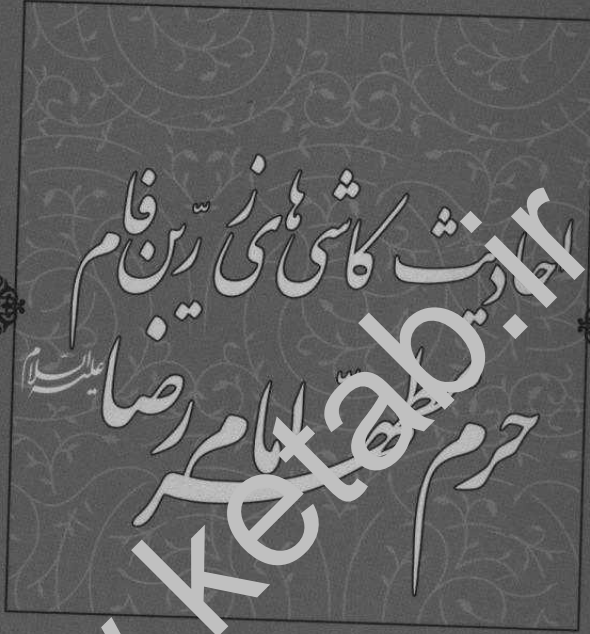

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.kharam.com

تألیف:

عبدالله قوچانی

۱۳۹۷

سرشناسه: قوچانی، عبدالله، ۱۳۲۷ -
 عنوان و نام پدیدآور: احادیث کاشی‌های زرین‌فام حرم مطهر امام رضا علیه‌السلام / تألیف عبدالله قوچانی؛ زیر نظر اداره پژوهش و معرفی آثار معاونت امور موزه‌ها.
 مشخصات نشر: مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری: ۴۲۷ ص.؛ مصور؛ ۲۲×۲۹ سم.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۶-۰۲۶۵-۹
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 یادداشت: کتابنامه.
 موضوع: آستان قدس رضوی
 موضوع: کاشی و کاشی‌کاری اسلامی -- ایران -- مشهد
 ششم افزوده: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی. اداره پژوهش و معرفی آثار
 شناسه افزوده: بنیاد پژوهش‌های اسلامی
 رده‌بندی کنگره: ۳۹۰ / الف / ۷ / NK ۴۶۷۰
 رده‌بندی دیویی: ۲۲ / ۵۸ / ۷۰
 شماره کتابشناسی ملی: ۶۵۷۹۷۰۱

مجلس شورای اسلامی
 تهران - کنگره نمازگزاران و مصلحتیان
 حرم مطهر امام رضا

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
 آستان قدس رضوی

احادیث کاشی‌های زرین‌فام حرم مطهر امام رضا علیه‌السلام عبدالله قوچانی

ویراستاران: سید محمد رضا رضایور، سید محسن ناچی نصرآبادی
 امور فنی و محتوایی: جواد فرهمندنژاد، حشمت کفیلی
 طراح جلد: حمید نخعی

آرایش صفحه‌ها: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۷ / ۵۰۰ نسخه، رحلی / قیمت: ۱/۹۰۰/۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد، مشهد: صندوق پستی ۱۷۷-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهش‌های اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

حق چاپ محفوظ است

— فهرست مطالب —

۵	سخن ناشران
۷	پیشگفتار
۹	پیشینه کاشی های زرین فام
۲۱	بانی کاشی ها
۲۹	کاشی کاران
۶۹	کاشی های تاریخ دار
۷۹	معرفی کاشی های حرم مطهر امام رضا <small>علیه السلام</small>
۳۸۹	فهرست منابع
۳۹۷	فهرست نمایه ها

www.ketab.ir

پیشگفتار

احادیث کاشی‌های حرم امام رضا علیه السلام مستوفی‌ترین مجموعه احادیث نوشته شده بر روی کاشی است که از قرن هفتم و هشتم قمری به دست ما رسیده است. این کاشی‌ها را سفالگران کاشان برای تزیین دیوارهای اطراف حرم حضرت رضا علیه السلام ساخته‌اند.

در بخش اول، ابتدا با نگاهی کوتاه به پیشینه کاشی‌های زرین فام، مشخصات و ویژگی‌های برخی از این نوع کاشی‌ها در اماکن و موزه‌های مختلف دنیا بیان شده است. سپس به معنی مهم‌ترین کاشی‌کاران حرم مطهر رضوی که تاکنون شناسایی شده‌اند، پرداخته‌ایم و در ادامه، آن بخش از کاشی‌های موزه که تاریخ ساخت داشته‌اند از این منظر مورد بررسی قرار گرفته است.

در بخش دوم که بیشترین قسمت این پژوهش به آن اختصاص یافته است، ۱۲۰۰ نسخه از کاشی‌های موجود در گنجینه کاشی آستان قدس رضوی معرفی شده است. این کاشی‌ها متعلق به قرن هفتم و هشتم قمری و مزین به احادیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام است. همچنین در این بخش، ضمن بیان مشخصات فنی و هنری کاشی‌ها و نقل احادیث مندرج در آن‌ها، متن احادیث با منابع معتبر روایی و حدیثی مقابله شده است و ماخوذی که آن حدیث در آن‌ها نقل شده و احیاناً اختلافات در روایت استخراج گردیده است.

متن این احادیث، با توجه به قدمت کاشی‌ها، بسیار حائز اهمیت است. احادیث مندرج بر روی این کاشی‌ها را با توجه به اینکه از زمان نگارش تغییری در آن‌ها رخ نداده است، می‌توان سند دست اول در نظر گرفت. همان‌طور که محققان آگاه‌اند، کتب چاپی به استناد نسخه‌های خطی مختلف، پس از مقابله و تصحیح به چاپ می‌رسند. گاهی در حین نسخه‌برداری از نسخه‌های خطی، بعضی کلمات عوض می‌شود که علت آن بدخط بودن نسخه مورد استفاده است؛ یا چون کلماتی از نسخه به مرور زمان کم‌رنگ یا آب‌خورده شده، ناسخ با اجتهاد به رأی خود، کلمه‌ای نزدیک به معنای متن را جایگزین کرده است.

نگارنده پیش‌تر کتاب کتیبه‌های سفال نیشابور^۱ را درباره سفالینه‌های مربوط به قرن چهارم قمری چاپ کرده است. بر روی آن سفالینه‌ها، احادیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، کلمات قصار حضرت علی علیه السلام و اشعار عربی به خط

کوفی ثبت شده است که در بعضی از آن‌ها باز اختلاف در کلمات دیده می‌شود. برای نمونه می‌توان به یکی از کلمات قصار حضرت علی علیه السلام اشاره کرد که بر روی سفال به شکل «من کساء الحیاء ثوبه خفی عن العیون عیب»؛ کسی که شرم و حیا جامه خود را به او بپوشاند زشتی او از چشم‌ها مخفی شده، درج شده است، اما در برخی کتاب‌های مربوط به کلمات قصار حضرت علی علیه السلام، کلمه «العیون» مبدل به «الناس» (مردم) شده است. اگرچه این دو واژه هر دو به لحاظ معنی یکسان‌اند، اما متن روی سفال بلیغ‌تر و به مصدر حدیث نزدیک‌تر است. این امر در مورد اشعار فارسی و عربی نیز صادق است و اختلاف زیادی بین اشعار و رباعیات نوشته شده روی سفال و کاشی و بین همان اشعار در کتاب‌های چاپی قابل مشاهده است. نگارنده پیش‌تر در کتابی با عنوان اشعار فارسی کاشی‌های تخت سلیمان^۱ به نمونه‌های اختلاف بین اشعار مندرج بر روی کاشی‌ها و دیوان‌های اشعار اشاره کرده و نیز در مقاله‌ای دیگر، این اختلافات را نشان داده است.^۲ در واقع می‌توان هر قطعه سفال و کاشی کتیبه‌دار را، قدیمی‌ترین برگ نسخه خطی به‌شمار آورد.

در بررسی احادیث کاشی‌های حرم امام رضا علیه السلام و مطابقت آن با کتب احادیث متوجه می‌شویم که گاهی یک حدیث منسوب به چند امام است که در واقع، مرجع آن حدیث تنها پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است و ائمه اطهار علیهم السلام را باید راوی حدیث قلمداد کرد. علت عدم ذکر سلسله راویان نیز آن است که اگر حدیثی مثلاً به نام امام رضا علیه السلام یا امام دیگر روی کاشی ثبت شده است، نیازی به ذکر راویان قبلی نیست، زیرا هر امام به نقل از پدر خود حدیث را روایت می‌کرده است.

کاشی‌هایی که در این کتاب چاپ شده، مجموعه کاشی‌هایی است که قبلاً از دیوارهای اماکن متبرک حرم مطهر رضوی جدا شده و در موزه آستان قدس رضوی محفوظ است. تعدادی دیگر از کاشی‌ها، در حال حاضر بر روی دیوارهای حرم نصب است که امکان افزودن آن‌ها به این کتاب، بیسر نشد و شاید ان شاء الله در آینده ارائه شود. مجموعه کاشی‌هایی که به قطع خشتی است و معمولاً آیاتی از قرآن بر روی آن‌ها نوشته شده نیز در این کتاب نیامده است؛ به اضافه کاشی‌های بسیار مهم معروف به کاشی‌های سنجری که بر روی دیوارهای حرم نصب است.

در پایان لازم می‌دانم از تلاش‌های مسئولان آستان قدس رضوی به خصوص حضرت آیت الله سید ابراهیم رئیسی؛ تولیت محترم آستان قدس رضوی که اهتمام خاصی به امور معنوی و فرهنگی دارند، و همچنین از آقایان سید مرتضی بختیاری؛ قائم مقام آستان قدس رضوی، محمدهادی زاهدی؛ رئیس وقت هیئت مدیره و دکتر محسن مرویان حسینی مدیرعامل فرهیخته کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، حجة الاسلام دکتر محسن مرویان حسینی مدیرعامل فرهیخته بنیاد پژوهش‌های اسلامی، علی سوزنجی؛ معاون سازمان کتابخانه‌ها در امور موزه‌ها، جواد فرهنگ‌نژاد؛ رئیس اداره پژوهش و معرفی آثار، حجت حسینی، و خانم‌ها حشمت کفیلی و مریم حبیبی، کارشناسان موزه، تشکر و قدردانی نمایم.

نیز از بذل توجه دفتر محترم همکاری‌های بنیاد پژوهش‌های اسلامی و سازمان کتابخانه‌ها که در بازنگری، ویرایش و تهیه نمایه و چاپ منقح این اثر مساعی نمودند، کمال امتنان را دارم.

والسلام علی من اتبع الهدی
عبدالله قوچانی

۱. قوچانی، عبدالله، اشعار فارسی کاشی‌های تخت سلیمان، انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۱ ش.

۲. قوچانی، عبدالله، «شعرهای خوب فارسی بر روی کاشی‌های ستاره‌ای زرین»، نامواره دکتر محمد افشار، ج ۶، ص ۳۱۶۷-۳۱۹.